

Jūratė Baranova ir filosofijos kelias į Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklą

Lilija Duoblienė

Vilniaus universiteto
Filosofijos fakulteto
Ugdymo mokslų institutas
E. paštas Lilija.duobliene@fsf.vu.lt
ORCID <http://orcid.org/0000-0002-0476-4062>

Santrauka. Straipsnyje tyrinėjamas filosofijos profesorės Jūratės Baranovos indėlis į filosofijos mokymo Lietuvos bendrojo ugdymo mokykloje tradicijos kūrimą. Aptariama filosofijos mokymo poreikis, Baranovos ir jos kolegų keltos iniciatyvos, bendros veiklos pradėdant rengti vadovėlius bei kitas mokymo priemones. Pristatomi inicijuoti kursai ir filosofijos rengimo programos mokytojams bei mokytojų perkvalifikavimo kursai, taip pat organizuotos filosofijos olimpiados. Apžvelgiama Baranovos individualiai ar su bendraautoriais vykdyti mokslo projektai, skirti bendrojo ugdymo mokyklos kultūrinio raštingumo tyrimams ir plėtotei, taikant dialogą, argumentavimą ir multimodalų ugdymą. Konstatuojama, kad Baranovos indėlis yra vienas didžiausių tarp tų Lietuvos mokslininkų ar pedagogų, kurie vienaip ar kitaip prisidėjo prie filosofijos mokymo mokykloje kūrimo.
Pagrindiniai žodžiai: filosofija, mokytojai, vadovėliai, olimpiados, Jūratė Baranova

Jūratė Baranova and the Way of Philosophy to the Lithuanian School

Abstract. The article analyses the contribution of Professor Jūratė Baranova to the introduction of philosophy teaching into the Lithuanian general school. There is a discussion about the need of philosophy teaching, the initiatives of Baranova and her colleagues' mutual activities preparing textbooks and other teaching tools. The courses initiated, the philosophy education programmes for teachers and teacher re-skilling programmes, as well as students' Philosophy Olympiads are presented. The educational projects of Baranova and her co-authors are reviewed, focusing on teaching cultural literacy at school whilst using dialogue, argumentation and multimodality. The author concludes that Baranova was one of the key contributors amongst Lithuanian professors and teachers, who made an input to the introduction and development of philosophy education at schools.
Keywords: philosophy, teachers, textbooks, Olympiad, Jūratė Baranova

Received: 16/09/2022. Accepted: 09/11/2022

Copyright © Lilija Duoblienė, 2022. Published by Vilnius University Press.

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

Daugelis valstybių sprendžia klausimą, ar reikia pagrindinei ir vidurinei mokyklai filosofijos dalyko. Vienareikšmiško atsakymo nėra. Dalis Europos valstybių turi privalomą filosofijos mokymą, kitos – pasirenkamąjį, dar kitos integruoja temas į kitus dalykus ar tik į etiką. Lietuvos situacija artimiausia pastarajai pozicijai. Lietuvos vidurinės mokyklos dorinio ugdymo (etikos) programos parengtos etikos, kaip praktinės filosofijos, pagrindu. Taip pat yra ir pasirenkamasis filosofijos dalykas aukštesniosioms klasėms, nors realiai jo mokoma labai retai, nes nepakanka norinčiųjų rinktis tokį dalyką arba mokyklos tokio dalyko nepasiūlo. Be to, yra galimybė mokytis religijos filosofijos, parengtas pasirenkamasis modulis aukštesniosioms klasėms, bet ir šio dalyko mokomasi labai retai dėl tos pačios priežasties – pasirinkimų siūlymo stokos ir šių dalykų mokytojų trūkumo. Taigi filosofijos dalyko mokymasis Lietuvoje vyksta dažniausiai per etikos pamokas aukštesniosiose (X–XII) klasėse. Akivaizdu, kad filosofijos kaip dalyko integracijai į mokyklą, atgavus Lietuvos nepriklausomybę 1990 m. ir pradėjus kurti naujos dvasios mokyklą, reikėjo didelių parengiamųjų darbų, iniciatyvų, atkaklumo ir naujos mokomosios medžiagos. Prof. Meilė Lukšienė, pagrindinė nepriklausomos Lietuvos mokyklos kūrėja, kultūrinį raštingumą ir filosofinį ugdymo pagrindimą įvertino kaip esminius pertvarkai (Lukšienė 2000). Vis išskylant karštoms diskusijoms dėl filosofijos mokymo, trečiojo nepriklausomybės dešimtmečio pabaigoje filosofijos dalyko svarbą mokyklai įvairiais argumentais ėmė grįsti Mantas Adomėnas Lietuvos Respublikos Seimo Švietimo ir mokslo komitete. Nežinia, kiek šių ar ir kitų mokslininkų, dalyvaujančių šalies politikoje, iniciatyvos ir rekomendacijos prisidėjo stiprinant filosofijos mokymą bendrojo ugdymo mokykloje, bet vieno žmogaus – Jūratės Baranovos (Rubavičienės) indėlis yra praktinis ir akivaizdus.

Lietuvos mokyklai reikia filosofijos: ne klausimas, o veiksmas

Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklai gerai žinomas Jūratės Baranovos vardas. Dar 1990 m., vos atgavus nepriklausomybę, ji kartu su bendraautore Rita Šerpytyte pradėjo kurti mokyklai skirtą filosofijos programą, kuri buvo pavadinta *Filosofija mokykloje*. Programa Švietimo ir mokslo ministerijos ekspertų buvo įvertinta, patvirtinta ir publikuota *Mokyklos* žurnale 1994 metais. 1999 m. ši programa buvo išleista kaip Individualioji filosofijos programa, t. y. kaip autorinė programa, tikintis, kad tokių autoriinių programų, kurių pagrindu bus konstruojama bendroji programa, gali būti ir daugiau.

Šios programos dalys:

- Filosofijos studijų įvadas (autorė R. Šerpytytė);
- Būtis (autorė R. Šerpytytė);
- Pažinimas (autorė R. Šerpytytė);
- Istorijos filosofija (autorė J. Baranova);
- Religijos filosofija (autorė R. Šerpytytė);

- Filosofinė etika (autorė J. Baranova);
- Estetika (autorė J. Baranova);
- Moralė ir politika (autorė J. Baranova).

Akivaizdu, kad abiejų filosofijų užmojis prisidėti kuriant brandžiai mąstančią Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklą buvo didelis. Autorės programoje rašė: „jei problemų mokytojui pasirodys per daug, jis gali jų savo nuožiūra mažinti, keisti jų tvarką, iš jų pasirinkti šešias ir kiekvieną trimestrą (jei mokomasi dvejus metus) pradėti nuo naujos“ (Šerpytė, Baranova 1999: 5)¹. Programa pasiūlyta eksperimentuojantiems mokytojams, kurių mokiniai rinkęsi pasirenkamąjį filosofijos dalyką mokytis aukštesniosiose klasėse; mat tuo metu paruoštų filosofijos mokytojų nebuvo arba buvo labai nedaug, reikėjo pasitikėti kitų dalykininkų entuziazmu. Baranova parengė keturias programos dalis: etikos, estetikos, politinės filosofijos ir istorijos filosofijos, kitaip tariant, jos laukas buvo praktinė filosofija, kurią ne tik per filosofijos, bet ir per etikos mokomąjį dalyką siekta pateikti mokykloms, o Šerpytės dalykiniame lauke buvo pažinimo filosofija, ontologija bei religijos filosofija.

Netrukus Baranova pradėjo rašyti vadovėlį *Filosofinės etikos chrestomatija XI–XII kl.* (1998). Ant šios knygos viršelio pavaizduotas Renė Magritte'o balandis greitai tapo filosofijos, ypač etikos, mokymo mokykloje simboliu. Chrestomatija mokykloje prigijo, nes joje buvo atrinktos ir publikuotos iškalbingos filosofinių tekstų pagal atskiras temas (laimė, laisvė, meilė, atsakomybė, vienatvė, atleidumas ir kt.) ištraukos, buvo surengta daug seminarų mokytojams, kaip įvairiai galima su šia knyga dirbti. Tiesa, chrestomatijai ne iškart buvo pritarta, ji svarstyta tuometinio Pedagogikos instituto vadovėlių komisijose, kol buvo pasiektas sutarimas, kokio pobūdžio naujos priemonės reikia mokyklai, dorinio ugdymo (etikos, kaip alternatyvos tikybai) disciplinai. Baranovos siūlymai derinti filosofinį tekstą ir poeziją, filosofinį tekstą ir vaizdą (pvz., tapybos ar grafikos darbų iliustracijas) buvo itin inovatyvūs, todėl ne iškart sulaukė konservatyvesnių kolegų pritarimo. Chrestomatiją pamėgo ir naudojo pirmiausia mokytojai (dorinio ugdymo ar kitų humanitarinių dalykų) ir mokiniai, taip pat ir kiti skaitytojai, kuriems rūpėjo filosofų, klasikų mintys. Chrestomatija buvo tokia populiari, kad leidimas netrukus pakartotas. Parengtos ir metodinės rekomendacijos mokytojams, kaip su ja dirbti (Baranova 2000). Šią knygą skaitė mokytojai, studentai, menininkai, gydytojai, kitų profesijų atstovai, kuriems rūpėjo filosofinė mintis, kadangi ji buvo pateikta lengvai prieinamu būdu, nedidelėmis ištraukomis iš Platono, Aristotelio, Senekos, Laozi, Epikūro, Marko Aurelijaus, Augustino, Akviniečio, Konfucijaus, Frommo, Camus, Girniaus, Maceinos, Kanto, Nietzsche, Schopenhauerio, Sartre'o, Kierkegaard'o, Spinozos, Montenio, Jameso, Jasperso, Levino veikalų ir pajavairinta literatūriniais klasikų tekstais. Baranova įvade rašė: „Gali kilti klausimas, kodėl pasirinktos būtent šios temos, o ne kitos. Sunku vienareikšmiškai atsakyti, kodėl visi knygoje spausdinami filosofai, rašytojai, poetai apie tai rašė. Galbūt jiems tai buvo svarbu, galbūt tai svarbu žmogui apskritai. Gal visi šie klausimai paliečia jautriąsias žmogaus egzistencijos stygas“ (Baranova 1998: 14). Autorė už šią chrestomatiją buvo pagerbta

¹ Plačiau apie šią ir kitas filosofijos programas žr.: Duoblienė 2007, Duoblienė 2005.

Švietimo ir mokslo ministerijos apdovanojimu 2000 metais. Vėliau pasirodė mokytojo knyga *Etika: filosofija kaip praktika* (2002), kuri vėl tapo vos ne bestselleriu tarp Lietuvos mokytojų ir kitų Baranovos tekstų skaitytojų.

Panašiu metu Baranova kartu su Tomu Sodeika išleido vadovėlį *Filosofija XII kl.* (2002). Ne paslaptis, kad tai buvo Sodeikos pradėtas rašyti vadovėlis, kuriam užbaigti prireikė būtent Jūratės sumanumo, jos akylaus žvilgsnio: ko trūksta, kaip suręsti nuoseklią struktūrą, kaip užbaigti Sodeikos pradėtą projektą, skirtą filosofijos keliui į mokyklas palengvinti. Vytautas Ališauskas per knygos pristatymą pilnutėlėje Lietuvos mokslų akademijos salėje lyg ir rimtai, lyg ir ironiškai bandė įvertinti margaspalvį jos turinį, kuriame, kaip ir didelėje parduotuvėje, gali rasti visokių prekių, o kiti gyrė tokį priešingą tam turinio tirštumui ramų ir lyrišką, beveik minimalistinį Algimanto Švėgždos darbu apipavidalintą vadovėlio viršelį ir atitinkamai subtilų turinį. Kodėl vadovėlis daugumai pasirodė neįprastas? Jame skiriama dėmesio kinui, meninei ir dokumentinei fotografijai, kitokiems vizualiojo meno kūriniais, taip pat poezijai, literatūrai, vadovėlį papildo užduotys ir klausimai, o netikėčiausia – aprašymas, kaip atlikti meditaciją. Toks knygos sumanymas ir jo realizavimas atrodė kur kas įstabiau nei *Filosofinės etikos chrestomatijoje XI–XII kl.*, kurioje, kaip jau minėta, šalia filosofinių tekstų buvo panaudotos meno kūrinių iliustracijos ir pateikta šiek tiek poezijos. Chrestomatijos sudarytojos žodyje autorė teigė: „Apie gyvenimą mąstome patys, apie jį rašo rašytojai, poetai, jį aiškina religijų pranašai. Gyvenimo paslaptis nėra vien filosofų duona. Kai kas mano, jog kaip tik abstrakčiam mąstymui ta paslaptis neatsiskleidžia. Sąvoka nuslysta paviršiumi, o intuityvi išvalga neria gilyn. Gal poetai, teologai ir rašytojai daug arčiau priartėja prie gyvenimo paslapties“ (Baranova 1998: 13). *Filosofijoje XII kl.* galima rasti šios menų įvairovės daug gausiau, todėl turinys to meto vadovėlių kontekste atrodė chaotiškai. Šiandien ta struktūra atrodo logiška ir labai moderni, mat per dvidešimt metų mokomoji literatūra gerokai pasikeitė ir čia Baranova (kartu su Sodeika) pasirodė vizionieriškai. Su šiuo vadovėliu į mokyklas įtrauktas kinas ir meditacija, kurios vieni mokytojai labai geidė, kiti baiminosi. Svarbiausia, kad metodika jau buvo sukurta ir išdėstyta. Šalia įvairių, regis, įprastų filosofijai temų atsirado temų apie žmogų ir mašiną, žmogų ir gyvūną, kas šiandien skamba itin aktualiai, ypač galvojant apie antropoceną ir posthumanizmo teoriją. Šis vadovėlis tuo metu buvo tikrai didelė inovacija ir pasiekimas.

Dar po kelerių metų, pasikeitus mokyklinei aukštesniųjų klasių filosofinės etikos programai, buvo reikalinga šiek tiek pakeisti filosofinės etikos vadovėlį. Jis netrukus buvo suskaidytas į dvi dalis: *Aš ir tu* (2004) ir *Aš ir tai* (2007). Pastarasis daugiausia rėmėsi tekstais ir iliustracijomis iš anksčiau leisto vadovėlio *Filosofija XII kl.*, taigi ir jo autoriai atitinkamai buvo Baranova ir Sodeika. O Šerpytytė parengė vadovėlį XI klasei *Religija ir filosofija* (2003), kuris su minėtų autorių filosofijos ir etikos vadovėliais mokyklai sudarė darnų komplektą.

Baranova ypač domėjosi kultūriniu ir meniniu gyvenimu, todėl rasti atitinkamų iliustracijų vadovėliams atrinktai medžiagai jai niekad nebuvo sunku, atvirksčiai – tai jai buvo didžiausia pirmyn vedanti intriga. Jos rengtų vadovėlių braižas – ne tik vizualumas, bet ir prasmės ar reiškinių sąsajų klausimų formulavimas. Šie vadovėliai turėjo tęsinį, autorės

mokinės – magistrantės Jurgita Jankūnienė, Vaida Asakavičiūtė pagal tuos vadovėlius panašiu principu sukūrė pratybų sąsiuvinius. Mokytojai, jei jiems trūkdavo vaizduotės patiemis sukurti užduotis ar norėdavo greičiau atlikti mokinių patikrą, visada galėjo pasinaudoti pratybų sąsiuviniais.

Užauginti filosofijos mokytoją, mokinių parengti nuostabai

Mokiniai pagal minėtus Baranovos (arba kartu su Sodeika) vadovėlius ruošėsi kasmetinėms filosofijos olimpiadoms, kurios prasidėjo 1997 m. ir kurias rengė Baranova kartu su Šerpytyte, joms taip pat talkino Sodeika. Vėliau prie organizatorių komandos prisijungė ir šių eilučių autorė. Į olimpiados veiklas įsiliejo Nerijus Milerius, Danutė Bacevičiūtė, Dalius Jonkus, Miglė Petronytė, Jolanta Saldukaitytė, Virginijus Gustas bei Arūnas Mickevičius. Veiklas suaktyvinti padėjo kiek anksčiau įkurta Lietuvos filosofijos mokytojų asociacija, kuriai vadovavo Šerpytytė, o jos pavaduotoja buvo Baranova. Nacionalinės olimpiados vėliau jungėsi prie tarptautinių; kiekvienais metais du nacionalinės olimpiados prizinininkai vykdavo į tarptautines olimpiadas ir parsiveždavo garbės raštus ar net prizinius medalius (aukso medalis 2012 m. Norvegijoje vykusioje olimpiadoje). Baranova tapo tarptautinių filosofijos olimpiadų (IPO) tarybos nare. 2014 m. tarptautinė olimpiada vyko Lietuvoje, jos organizavimu rūpinosi filosofė kartu su jai talkinusia komanda. Tų metų olimpiada buvo Lietuvai sėkminga: Lietuvos moksleiviai buvo tarp prizininukų, užėmė aukščiausias vietas (auksas, sidabras, bronzas). Šį įvykį įvertino Prezidentūra – apdovanojo pagrindinę organizatorę, moksleivius – olimpiados prizininikus ir visą organizacinį komitetą.

Buvo pagalvota ir apie mokytojus. 1994 m. Filosofijos mokytojų asociacija ir tuometiniai Vilniaus pedagoginio universiteto (vėliau – Lietuvos edukologijos universiteto, LEU) dėstytojai, vadovaujami Baranovos ir Šerpytytės, organizavo kelių dienų Filosofijos mokyklas mokytojams, kuriems rūpėjo filosofija, bet kurie neturėjo atitinkamo išsilavinimo; į LEU auditorijas susirinkdavo mokytojai iš skirtingų Lietuvos mokyklų. Jiems paskaitas skaitė žinomi Lietuvos filosofai iš įvairių Lietuvos universitetų: Arvydas Šliogeris, Evaldas Nekrašas, Vytautas Ališauskas, Tomas Sodeika, Rita Šerpytytė, Jūratė Baranova, Nijolė Lomanienė (Radavičienė), Liutauras Degėsys ir kt. Tais pačiais 1994 m. buvo parengtos ir pradėtos įgyvendinti kitų dalykų mokytojų perkvalifikavimo į filosofijos mokytojus programos. Šių papildomų studijų trukmė buvo 2 metai, o jas baigusieji sudarė pirmąjį filosofijos mokytojų branduolį. Ilgainiui LEU atsirado ir bakalauro bei magistro pakopų filosofijos mokytojų rengimo programos.

Baranovos, Šerpytytės ir Sodeikos filosofijos mokymai (kasmetiniai kvalifikaciniai kursai mokytojams, įvairūs seminarai), LEU filosofijos mokytojų rengimo programos, neformalios filosofijos mokyklėlės bei moksleivių olimpiados davė rezultatų: šiandien turime tokius jau daug nuveikusius ir perspektyvius filosofus kaip Mintautas Gutauskas, Danutė Bacevičiūtė, Jolanta Saldukaitytė, Vytis Silius, Agnieška Juzefovič, Augustinas Dainys, kurie dalyvavo vieno ar kito pobūdžio minėtose veiklose. Filosofas Kristupas Sabolius, pastaraisiais metais rodantis rūpestį dėl mokyklos, buvo vienas pirmųjų Lietuvos moksleivių, vykusį į tarptautinę filosofijos olimpiadą.

Galime suskaičiuoti nemažai filosofijos mokytojų, dirbančių įvairiose Lietuvos mokyklose. Nuo 2021 m. Lietuvoje nuolat realiai dirbančių filosofijos mokytojų, Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos (ŠMSM) duomenimis, yra palyginti nedaug – 15, bet dėstantųjų filosofinę etiką mokytojų – gal net keli šimtai (deja, ŠMSM ne visada pavyksta suregistruoti dorinio ugdymo mokytojų bazinį išsilavinimą). Dar prisideda ne vienas mokytojas, dėstantis religijos filosofiją per dorinio ugdymo kitą pasirinkimą – tikybos pamoką. Filosofija kaip dalykas dažniausiai dėstoma dideliuose miestuose (Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje), bet jos mokoma ir mažesniuose (Anykščiuose, Zarasuose, Telšiuose, Kretingoje ir kitur). Filosofija tapo populiari tarp abiturientų pasirinkimų, į VU filosofijos bakalauro studijas stoji šimtakininkai, galintys rinktis bet kurią Lietuvos ar užsienio universitetą ir specialybę. Uždarius Lietuvos edukologijos universitetą, filosofijos ir etikos mokytojo kvalifikaciją galima įgyti Vilniaus universitete gretutinėse bei laispsnio neteikiančiose metų studijose arba Kauno Vytauto Didžiojo universitete bakalauro studijose. Tiems mokytojams, kurie itin trokšta žinių, nori tobulėti ir ieško tinkamos literatūros bei tikslinių publikacijų apie filosofijos didaktiką mokykloje, Baranova parengė ir publikavo straipsnių žurnaluose *Žmogus ir visuomenė*, *Acta Paedagogica Vilnensia*, vėliau taip pat filosofijos mokymo tematika paskelbė straipsnių viena ir su bendraautorais (L. Degėsiu, L. Duobliene) užsienio žurnaluose (*Ethics and Education*, *European Journal of Social Sciences Education and Research*, *Mediterranean Journal of Social Sciences* ir kt.).

Tenka su džiaugsmu konstatuoti, kad filosofija kaip disciplina galiausiai, kai buvo parengta ir vadovėlių, ir mokytojų bei susikūrė tinkamas kultūrinis kontekstas, prasiskynė kelią į mokyklą: Baranovos ir jos kolegų dėka nuo 2002 m. ji tapo pasirenkamąja disciplina, kai kurios jos tematinės dalys (kino filosofija, religijos filosofija) nuo 2012 m. integruotos į kitus dalykus (pvz., etiką, tikyba) kaip moduliai, o nuolat keičiama / atnaujinama etikos bendroji programa neprarado filosofinio pagrindo. Filosofijos ir filosofinės etikos idėjų sklaida ypač suaktyvėjo atsiradus Lietuvos filosofijos mokytojų asociacijos „Facebook“ puslapiui, kuriame savo knygas ir vadovėlius profesorė keldavo kaip laisvai prieinamus. Tiesa, įtampa tarp pasirinkimų siūlymo ir nutylėjimo apie galimybę rinktis filosofijos studijas mokykloje visuomet buvo, lygiai kaip neišnyko įtampa tarp filosofijos mokykloje šalininkų, kurie teigė, kad etikos, kaip praktinės filosofijos, gali mokyti tik profesionalai, ir tų mokyklų vadovų, kurie šias valandas skirdavo kitų dalykų mokytojams. Ir dar vienas įtampos laukas – vertinti ar nevertinti filosofijos ir etikos dalykų. Baranovos pozicija visada išliko vienareikšmė – šioms disciplinoms suteikti kuo akademiškesnį statusą. Deja, ne viskas ministerijos koridoriuose buvo priimama, nors profesorės nuomonės visada atsiklausdavo.

Nauji projektai ir bendro rašymo malonumas

Minėta veikla Baranovos indėlis į mokyklos gyvenimą nesibaigė. Šalia jos domėjimosi menu (daile, teatru, literatūra, kinu), išleistų naujų monografijų, eseistikos, publikacijų užsienio leidiniuose ir universitetinių mokytojų rengimo programų atnaujinimo atsirado naujas sumanymas – turtinti mokyklą nauja kultūrinio ir filosofinio raštingumo strategija

ir naujais būdais. Filosofei visada rūpėjo jungtis tarp filosofijos ir meno, filosofijos ir kultūros. Kitaip tariant, ji norėjo analizuoti ir atskleisti potencialą ir galimybes tų teritorijų, kurios buvo *tarp*. Baranovai kilo idėja tyrinėti ir mokykloms pritaikyti multimodalų ugdymą, orientuojantis į tokio ugdymo filosofines prielaidas. Šis sumanymas atsirado ne iškart, brandintas ilgai. Prieš tai buvo filosofės parengtas ir vykdytas kitas projektas, skirtas Gilles’io Deleuze’o filosofijai per sąsają su menu (bendraautorės Lilija Duoblienė ir Laura Junutytė). Įsipareigota išleisti monografiją anglų kalba. Žinoma, rimtesniam žingsniui reikėjo pasiruošti. Važinėta su bendraautorėmis į Deleuze’o filosofijai skirtas konferencijas, vykstančias Vakarų universitetuose: Romoje, Lisabonoje, Gente, Londone. Atsirado daug naujų patirčių – akademinių ir meninių, – kuomet plenariniai pranešimai dainuojami arba šokami, kartais vaidinami, įtraukiant ir kitus konferencijos dalyvius, konferencijas užbaigiant psichodeliniais performansais, kurių mįslę reikėjo kažkaip įminti. Gimė monografija *Ritmas ir refrenas: tarp filosofijos ir meno (Rhythm and Refrain: in between Philosophy and Arts, 2016)*, kurioje panaudota įvairių menų idėjos, fragmentai, nuotrupos, interpretacijos, išvalgos ir visa tai buvo grindžiama Deleuze’o filosofija. Baigus šį darbą, Baranovai atrodė, kad dar tikrai ne viskas pasakyta ir padaryta. Būtent tada jai gimė nauja mintis – parengti pagal naujai laimėtą Lietuvos mokslo tarybos projektą „Multimodalus ugdymas: filosofinės prielaidos ir problemos“ monografiją (kartu su šių eilučių autore) apie multimodalų ugdymą. Pagrindinis šios knygos klausimas – praktinis: kaip panaudoti ugdyme skirtingas medijas, o kartu ir skirtingus menus, jau tyrinėtus per Deleuze’o prizmę. Juk reikia šviesti ir mokyklą, jei jau pačios autorės gerokai pasitobulino. Nenorėta viso intelektualinio turto ir inovacijų laikyti savyje be platesnės sklaidos. Profesorė visada buvo linkusi dalintis viskuo: knygomis, idėjomis, mintimis, kritika. Atėjo laikas apie tai kalbėtis su mokykla, ugdymo filosofais, edukologais, besidominčiais filosofija, bei etikais. Filosofė savo tyrimus vadino pokalbiais, o tiriamuosius – studijuojamus filosofus – draugais. Taigi sakydavo: praleidau popietę (arba rytą ar vakarą) su Kantu, Nietzsche ar Deleuze’u. Ji nuolat buvo šių ir kitų draugų apsuptyje, su jais diskutavo. O ir kitus mokė diskutuoti su tekstų autoriais. Pvz., vadovėlyje *Filosofinė etika: aš ir tu* ji rašo:

Įsivaizduokite, kad autorius, kurį skaitote, kalbasi su Jumis. Su Jumis kalbasi draugai, mokytojai, tėvai. Gal ir patys kalbatės su savimi. Pradėję skaityti kurio nors autoriaus tekstą, manykite, kad tiesiog įgijote dar vieną pašnekovą. Kiekvienas toks pašnekovas mums padeda geriau suprasti save. Pabandykite suprasti, ką gi jis sako. Įsiklausykite į jo žodžius. Jei nesutinkate – kritikuokite. Išsakykite savo argumentus. Jei pritariate, pabandykite suformuluoti kodėl. (Baranova 2004: 9)

Koks gi iššūkis, be jau minėto praktinio, buvo sprendžiamas šiuo multimodalaus ugdymo tyrimo atveju? Kaip pasukti tradiciškai semiotiškai aiškinamą multimodalumą link Baranovą kartu su šių eilučių autore jau „apsėdusio“ Deleuze’o ir jo bičiulio Guattario bei jų abiejų sekėjų perspektyvos? Reikėjo pasigilinti į semiotiką, o tuomet nutarta nerti toliau į jau išmindžiotą deleuzinį ir guatarinį lauką, kuris siūlė kitokį ženklų jungimo ir jų perskaitymo principą, kur kas dinamiškesnį ir atviresnį eksperimentavimui. Jūratė daugiau dėmesio skyrė kinui, literatūrai, fotografijai, o šių eilučių autorės buvo pasirinkta garsi-

nė medija. Darbas nebuvo lengvas, bet įtraukiantis. Baranova, įprastais atvejais stipriai prisirišusi prie savo tekstų stilistikos, savo minties formuluotės, staiga atsivėrė ir leido savo mintis derinti su bendraautorės, rašyti tarsi vienu bendru kvėpavimu. Rašymas tapo kolektyviniu malonumu. Kartą filosofė pati nusistebėjo: gal jau tampama tokia rašymo mašina, kokią aptaria Deleuze'as ir Guattari? Žinoma, Lietuvos mokslininkų pretenzijos kur kas mažesnės, bet visgi jos atsirado, kaip ir bandymai. Nors tarpusavio ginčų, diskusijų būta nemažai, visada klausimai būdavo sprendžiami akademiškai taikiai, abi autorės kažką naujo išsinešdavo iš tokių pokalbių. Argumentas, žinoma, buvo labai svarbus, be jo nejudėta. Kartais suveikdavo ir afektas, kai sunku buvo paaiškinti, kodėl taip, o ne kitaip rašoma bendroje monografijoje *Multimodulus ugdymas: filosofija ir praktika (Multimodal Education: Philosophy and Practice, 2021)*. Vilniaus universiteto rektorius šią knygą apdovanojo kaip geriausią 2021 m. VU socialinių ir humanitarinių mokslų publikaciją (Baranova 2017 m. iš LEU perėjo dirbti į VU).

Bet ne vien mokslas profesorei svarbus. Ypač svarbu buvo su šia monografija į mokyklas atnešti naują turinį ir naujas praktikas, o, kaip žinome, angliškai parašytą monografiją vargu ar mokytojai skaitys. Ji sumąstė iš šios monografijos ir kitos, jau anksčiau įvairiu formatu publikuotos metodinės medžiagos parengti išsamią metodinę priemonę – knygą mokytojams. Ji pavadinta *Filosofija mokykloje ir multimodulus ugdymas* (parengta taip pat su projekto bendraautore ir publikuota 2020 m.). Ši mokytojams skirta knyga buvo perkamiausia VU leidyklos metų knyga. Poreikis pasirodė esąs didžiulis. Knygoje pateikiama ne tik filosofijos vaikams metodika, plėtota Matthew Lipmano, o Lietuvoje – Leonardos Jekentaitės, Liutauro Degėsio, Rasos Aškinytės, bet taip pat ir multimodalaus ugdymo metodika, skirtingų medijų jungimo ugdymo procese būdai, integruojant daugelio Baranovos kolegų ir mokinių metodikas, bent vienu aspektu besisiejiančias su multimodaliu ugdymu. Tam tikra prasme tai buvo įvairių užsienio ir Lietuvos filosofų mokyklai siūlomų metodikų rinkinys.

Konstruoti dialogą ir ugdyti kūrybiškumą

Baranova nesirinko atsitiktinių darbų ar projektų, jai rūpėjo projekto tikslas, idėja. Dialogo konstravimas ar veikiau pokalbio palaikymas visada buvo jos akiratyje. O jo metu svarbu buvo ne tik palaikyti autentišką santykį, bet ir subrandinti kūrybinę mintį. Turbūt neatsitiktinis ir paskutinis Baranovos vykdytas projektas, skirtas mokyklos problematikai: „Dialogas ir argumentavimas ugdant kultūrinį raštingumą mokykloje“. Tai tarptautinis *Horizon 2020* projektas, kuriame 2018–2022 m. dalyvavo aštuonios šalys; projektą koordinavo Kembridžo mokslininkai (koordinatorė Lietuvai Irena Zaleskienė). Projekto sumanymas – parengti teoriją apie kultūrinį raštingumą, atrinkti medžiagą (filmus ir knygas be žodžių, tinkamus rodyti vaikams ir paaugliams), parengti metodiką, kaip tą vaizdo medžiagą diskutuoti, galiausiai visa tai išbandyti skirtingų šalių mokyklose. Jūratė apsiėmė daryti didelį darbą: pagrįsti vaizdinio mąstymo ugdymo mokykloje metodiką ir po to bandymus pagal tą metodiką, atliktus skirtingų šalių mokyklose, iššifruoti, kitaip tariant, interpretuoti skirtingų šalių mokyklų šešiolikoje pamokų pieštus vaikų piešinius pagal

prieš tai diskutuotą pamokoje kultūrinę temą, matytą filmą ar studijuotą knygelę be žodžių (sudarytą tik iš paveikslų). Projektas turėjo padėti suartinti skirtingų kultūrų vaikus, rasti jiems bendrą komunikacijos pagrindą. Jau ankstesniame poskyryje minėta, kad filosofė labai vertino dialogą, jai rūpėjo pašnekovas – Kitas. Kalbėdama apie pokalbio reikšmę vadovėlyje, parašytame kartu su Tomu Sodeika, ji autorių vardu teigia: „<...> vadovėlio skyrius „Aš ir kitas“ kelia klausimą, kaip nuo palyginti siaurai suvokiamo Aš pereiti prie kito, kuris yra anapus manęs. Kodėl turiu galvoti apie kitą? Kodėl jis apskritai man turi rūpėti? Taip pereinama prie atsivėrimo kitam, susikalbėjimo su kitu. Čia jau prasideda filosofinės etikos klausimai, kurie yra vienos iš svarbiausių dialogo filosofijos prielaidų“ (Baranova, Sodeika 2007: 17). Tvarkytis su nauju projektu, kuriame analizuojami autentiški vaikų piešiniai, anot jos pasakojimų, buvo tikrai nelengva. Baranova nuolat minėjo apie logikos ir struktūros šiam projektui paieškas, sunkiai aptinkamas jungtis tarp atskirų projekto dalių. Vis dėlto buvo intriga – kaip rasti bendrą giją susieti dialogą, argumentus, piešinius, skirtingų šalių vaikus.

Prasidėjo COVID-19 pandemijos banga, mokyklos turėjo keisti savo darbo ritmą ir būdą, keitėsi ir projektų ritmas. Dominavo uždarų erdvių, dažnai vienučių, pasaulis. Sunku buvo visomis prasmėmis, tačiau rezultatas buvo pasiektas. Tiesa, profesorė nenorėjo naudoti kitų tyrėjų siūlomų piešinių interpretavimo metodikų, kūrė savąją ir jai pavyko. Išleista knyga *Kultūrinio raštingumo, grįsto kūrybinėmis praktikomis, ugdymas mokykloje: kultūrinis ir multimodulus požiūris į reikšmių kūrimą (Learning Cultural Literacy through Creative Practices in Schools: Cultural and Multimodal Approaches to Meaning-Making, 2022)*, kurioje yra du Baranovos parašyti skyriai: „Multimodalumas: menas kaip reikšmių kūrimo procesas“ („Multimodality: Art as a Meaning-Making Process“) ir „Gyventi kartu“ („Living Together“). Kurdama savąją metodiką, profesorė išliko ištikima deklaruojamai idėjai, iš dalies pasiskolintai iš Deleuze'o kūrybos: kad ir kaip jungtume skirtingas medijas, visais atvejais galiausiai turi išryškėti nauja mintis, nauja įžvalga, kuri tampa jų jungiamąja grandimi. Knyga projekto kolegų dedikuota Jūratei Baranovai, nesulaukusiai jos pasirodymo; filosofė nesulaukė ir Vašingtone išleistos knygos *Multimodulus ugdymas: filosofija ir praktika (2021)*. Profesorė mus paliko 2021 m. vasario 4 d. *Filosofija mokykloje ir multimodulus ugdymas* buvo paskutinė knyga, kurios leidimu džiaugėsi autorė.

Išvados

Apibendrinant galima teigti, kad Baranova paliko Lietuvos filosofijai ir mokyklai didžiulį palikimą: septynias monografijas, skirtas filosofijai, kelis eseistikos rinkinius, beveik 100 straipsnių, tarp jų apie dešimt skirtų edukologijai, išleisti keli mokykliniai vadovėliai ir keletas knygų mokytojams. Ypač svarbu paminėti gyvas patirtis, kurias patyrė daugelis jos mokinių ir kolegų seminarų, paskaitų ar pranešimų metu. Rengiant atnaujintą filosofijos programą vidurinei mokyklai (2020–2021 m.), profesorė aktyviai dalyvavo diskusijose, turėjo savąją atnaujinimo viziją, kurią ryžtingai gynė nuo jos supaprastinimo ir supopuliarinimo. Jos gyvas žodis buvo ypač stiprus ir įtaigus. Jei kas nusipelnė Lietuvos mokyklai

per trisdešimt nepriklausomybės metų įtraukiant ir įtvirtinant filosofijos dalyką mokykloje, tai neabejotinai Baranova. Meilė Lukšienė, švietimo vizionierė, būtų tikrai labai didžiavusis jos darbas. Filosofija įtraukta į mokyklas, ir ne vieniems metams, o dešimtmečiams, gal ir daugiau. Filosofija nėra numesta į atsitiktinių mokytojų ir kitų švietimo specialistų rankas, jos mokytį parengtas visas būrys mokinių, išaugusių iki savarankiškų mokytojų ir mokslininkų, kuriais profesorė neabejotinai kvieštų pasitikėti ir kurie, noriu tikėti, tęs jos darbus. Tik pradedantiems filosofams ji turėjo parengusi nerašytas rekomendacijas, kurios praverstų kiekvienam, bandančiam save mokslininko ar tyrinėtojo kelyje². Sukurta Jūratės Baranovos filosofijos mokymo mokykla, kelianti klausimus, kviečianti diskutuoti, atsispirti į egzistencinę patirtį, ieškoti žodžio ir vaizdo, filosofijos ir meno sąsajų atrastai minčiai išreikšti, galiausiai pasitikrinant, kiek ir kaip ta mintis egzistuoja filosofų ištar-mėse, t. y. atsigręžiant į tekstus. Ir šią mokyklą pakeisti galės tik lygiai tokia pat stipri kita mokykla, kuriai subręsti, greičiausiai, reikės dar nemažai laiko.

Literatūra

- Baranova, J., 1998. *Filosofinės etikos chrestomatija XI–XII kl.* Vilnius: Alma littera.
- Baranova, J., 2000. *Metodinės rekomendacijos mokytojui, dirbančiam pagal „Filosofinės etikos chrestomatiją XI–XII kl.“*. Vilnius: VPU leidykla.
- Baranova, J., 2002. *Etika: filosofija kaip praktika*. Vilnius: Tyto alba.
- Baranova, J. (sud.), 2004. *Filosofinė etika: aš ir tu*. Vadovėlis X–XI kl. Vilnius: Alma littera.
- Baranova, J. (sud.), 2004. *Filosofinė etika: prasmė ir laisvė*. Vadovėlis XII kl. Vilnius: Alma littera.
- Baranova, J., Duoblienė, L., 2020. *Filosofija vaikams ir multimodalus ugdymas*. Vilnius: VU leidykla.
- Baranova, J., Duobliene, L., 2021. *Multimodal Education: Philosophy and Practice*. Washington: The Council for Research in Values and Philosophy.
- Baranova, J., Sodeika, T. (sud.), 2007. *Filosofija: žmogus*. Vadovėlis XII kl. Vilnius: Tyto alba.
- Baranova, J., Sodeika, T. (sud.), 2007. *Filosofinė etika: aš ir tai*. Vadovėlis. Vilnius: Tyto alba.
- Duoblienė, L., 2005. Philosophy in Lithuanian Education: Past and Present. In: *Contemporary Philosophical Discourse in Lithuania. Lithuanian Philosophical Studies IV*, ed. J. Baranova. Cultural Heritage and Contemporary Change, Series IVA, Eastern and Central Europe. Washington D.C.: The Council for Research in Values and Philosophy, 26: 375–397.
- Duoblienė, L., 2007. Filosofijos mokymo programų kaita: nuo tarpukario iki šių dienų. *Logos* 50: 158–166.

² Jūratė Baranova dalinasi patarimais mokytojui ar jaunam mokslininkui, žengiančiam į filosofijos lauką (jie filosofės nebuvo užrašyti, o rekonstruoti iš daugiametės bendravimo su Baranova patirties):

– Jei tyrinėji autorių, problemą, temą, daryk tai nuodugnai: perskaityk, peržiūrėk, permąstytk viską, kas susiję su tavo skaitomu ar rašomu tekstu. (Pvz., kad suprastų, ką rašo Deleuze’as apie kiną, Baranova pirmiausia peržiūrėjo beveik visus jo aptariamus (ir pasiekiamus, mat kai kurie liko nepasiekiami) filmus, kurių skaičiuojama daugiau nei 100.)

– Rašyk trumpais sakiniiais, nevelk minties, o jei nori, kad būtų kiekvienam skaitytojui aišku, apie ką rašai – pastraipoje išsikelk klausimą ir daryk tyrimą, bandydama į jį atsakyti.

– Pasitelk vaizdžias savo ar kolegų išgyventas patirtis.

– Parašęs perskaityk tekstą garsiai, pasitikrink, ar jis gerai skamba, ar nestringa. Trukdančius žodžius, posakius ar mintis pašalink.

– Prieš eidamas skaityti pranešimo, atidėk tekstą į šalį ir pasipuošk.

– Pranešimą skaityk ramiai ir lėtai, taisyklingai kvėpuodamas. Kiekvienas sakinytis turi būti išgirstas.

- Lähdesmäki, T., Baranova, J., Ylönen, S. C., Koistinen, A.-K., Mäkinen, K., Juškiene, V., Zaleskiene, I., 2022. *Learning Cultural Literacy through Creative Practices in Schools: Cultural and Multimodal Approaches to Meaning-Making*. Palgrave, Macmillan.
- Lukšienė, M., 2000. *Jungtys*. Vilnius: Alma littera.
- Sodeika, T., Baranova, J. (sud.), 2002. *Filosofija XI–XII kl.* Vilnius: Tyto alba.
- Šerpytė, R., 2003. *Religija ir filosofija. Vadovėlis XI kl.* Vilnius: Tyto alba.
- Šerpytė, R., Baranova, J., 1994. *Filosofija mokykloje. Mokykla*, 8. Vilnius: ŠMM.
- Šerpytė, R., Baranova, J., 1999. *Individualioji filosofijos programa*. Vilnius: VPU.